

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET

TÉZISFÜZET

TANCZIK BALÁZS

**EGYHÁZJOGI VÁLTOZÁSOK
ÉS AZOK CIVILJOGI HATÁSAI MAGYARORSZÁGON
A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN**

CÍM PHD DOLGOZATÁHOZ

Budapest 2012

Tudományos vizsgálódásunk nyomán három alapkérdésünkre az alábbi válaszaink kristályosodtak ki:

Ad 1.: A XIX. század második felében a következő kiemelkedő témákban gyakoroltak egymásra kölcsönös hatást az állami egyházjog és a kánonjog: a) a fidei commissa jog, b) a tized eltörlése, c) a privilegium fori eltörlése, d) a placetum regium, e) az autonómia-törekvések, f) a szentszékek eltörlése, g) a vegyes házasságok, h) a gyermekek vallása és i) a reverzálisok, j) az elkeresztelések, k) az áttérések, l) a polgári házasságok, m) a polgári anyakönyvezés, n) a szabad vallásgyakorlás. Amint azt a kifejtés során láthattuk, a külső és belső történelmi helyzet, a társadalmi hatások és a politikai erők erősen rányomták bélyegüket a jogfejlődésre.

Ad 2.: A hatás gyakorlása részleteiben a következőképpen alakult:

a) *A fidei commissa jog:* Annak megkérdőjelezett volta ellenére a király gyakorolta ezt a jogát. Az 1848. évi III. tc. 6. §-a, miszerint minden egyházat érintő királyi intézkedés, így pl. a kinevezés is csak a kultuszminiszter aláírása esetén léphet jogerőre, csak elvben sértette a Szentszék jogait. Az, hogy egy püspökségre egyháziilag alkalmas személy kinevezését egy laikus, esetleg nem is katolikus, esetleg pusztán politikai szempontok szerint döntő miniszter megvétőzhassa, és emiatt addig kelljen újra és újra alkalmas személyt keresni, amíg az végre a laikus miniszternek is elnyeri a tetszését, erősen korlátozása annak, hogy a pápa az apostolotól való kinevezésének jogát hazánkban – a katolikus királlyal együttműködésben – gyakorolja. A gyakorlatban azonban a püspöki kinevezések, ill. a püspökségek felállításai a pápa és a király elzetes megegyezésén alapultak. Ez a § tehát nem vont kétségbe a király fidei commissa jogát, csak az utolsó szava elé, mint bürokratikus elemet, beiktatta a miniszter személyét. Maga a király viszont a fidei commissa jogát meghaladó módon járt el, amikor pl. a megkoronázás idején a pápa megkérdőjelezése nélkül nevezett ki püspököket. Később, az első szervező kongresszus 27-es bizottsága 9-es albizottságának az a törekvése, hogy a kormány helyett ezentúl az autonómia terjessze el a fidei commissa papokat kinevezésre, tehát hogy a király a fidei commissa jogát ezentúl ne a kormány miniszterén, hanem az autonómián keresztül gyakorolja, az egyetemes kánonjognak nem mondott ellent, hiszen a püspöki kinevezést végső soron mindenképpen a pápa hagyta jóvá. Ellenkezett azonban a püspöki kar 1867. októberi állásfoglalásával, azaz a partikulárjoggal. A magyar részleges kánonjog elfogadta és természetesnek tartotta a király fidei commissa jogát. A második kongresszus már visszafogottabban nyilatkozott: érintetlenül kívánta hagyni a fidei commissa jog kultuszminiszter általi gyakorlását. A fidei commissa kinevezésekhez nem ajánlatot, hanem csak véleményezést szándékoztak tenni, a prímásból, 2 püspökből, és 2 laikusból álló 5 fides bizottságon keresztül: ez tette volna a hármast jelölést, az illetékes püspök utólagos véleményezésével, a fidei commissától függő apáti ill. préposti kinevezésekhez is. Az autonómia ezen terveinek megvalósulása azonban magával az autonómiával együtt hamvában halt el.

b) *A tized eltörlése:* A tizedről az országgyűlési képviselőpápa önként mondott le, így annak eltörlésével hazánk katolikus egyházát jogsérelem nem érte. Egyes személyeket azonban igen, hiszen a képviselőket az alsópápa nem hatalmazta fel arra, hogy mindenki nevében lemondjanak erről a megélhetési eszközről. Joguk legfeljebb a saját nevében lett volna eljárni. A pápa (pl. Horváth Mihály) és a kormány (pl. Eötvös, ill. később a konkordátum aláírói is) is hamar belátták, hogy az eltörlés nyomán elszegényedett alsópápa és laikusokat kárpótolni kell. A törekvés mindkét oldalról meg is volt erre. Sajnálatos, hogy a kongrua útján történő rendezésre mégis évtizedeket kellett várniuk a rászorulóknak. Ezügyben a legtöbbet az állam részéről Ferenc József, Trefort, Csáky, Bánffy, Wlassics, Apponyi, egyházi oldalról pedig a püspökök, és főleg Schlauch és Vaszary bíborosok tettek.

c) *A privilegium fori eltörlése:* A klérusnak ezen évszázadokkal korábban elnyert privilégiumát az országgyűlés 1848. januári döntésével elvette, azaz a szerzett joguktól önkényesen megfosztotta. Kánonjogi sérelemnek minősült Hám kikényszerített lemondása és vagyonelkobzása: a prímás kinevezésébe beleszóllhatott az uralkodó, így logikusan a visszavonásába is, a pápa megkerülésével eljárnia viszont nem állt jogában. Rudnyánszky-nak a püspöki méltóságtól való megfosztása szintén erősségsértése volt az Egyház jogi függetlenségének és belső eljárási rendjének, a megfosztás ugyanis a pápa privilégiuma volt. A privilegium fori jogsértő eltörlését sem a pápa, sem a nuncius nem ismerte el, de még a magyar közgondolkodás egy része sem. Tehát az, hogy a megtörlés idején a privilegium fori-t rendszeresen figyelmen kívül hagyták, minden meghurcolt püspök és pap esetében jogsértő volt. Ez az állapot csak az 1855-ös osztrák konkordátumig minősült jogsértőnek, abban ugyanis a Szentszék önként mondott le a privilegium fori-ról.

d) *A placetum regium:* Egyházunk jogrendjével való együttműködés volt Ferenc József részéről, hogy eltörölte a királyi tetsvényjogot. Azonban az ehhez csatolt miniszteri rendelet, mely a pápai levelezésben az osztrák nagykövet közbejöttét írta elő, jogilag elfogadhatatlan volt, hiszen még mindig önkényesen akadályozta a teljesen független kommunikációt, amit főpapjaink követeltek. Hasonló volt az elvárásuk a főpásztori levelek kiadásával kapcsolatban is, noha az uralkodó csak annyit írt elő, hogy azokból tudomásulvétel végett küldjenek a hivatalának. Véleményünk szerint a kibocsátás szabadságát nem gátolta az, hogy az uralkodó is tudni akart a kibocsátott levelek tartalmáról: neki ugyanis kötelessége volt a közjó szolgálata, amihez ezek az információk elengedhetetlenek. A konkordátum ugyan megerősítette a placetum eltörlését, IX. Piusz mégis elrendelte, hogy tudomásulvétel végett a főpásztori leveleket és a zsinati határozatokat a világi hatóságoknak is küldjék meg: konkrét példája ez a két jogrend együttműködésének. A pápai tévedhetetlenség dogmája után gr. Andrássy Gyula újra bevezette a már eltörölt placetumot. A már említett 27-es autonómiai bizottság kisebbsége is legálisan kívánta elismerni a ius placeti-t, de ugyanolyan sikertelenül, mint később Bánffy.

e) Az *autonómia-törekvések*: Az Egyház jogainak védelmébe a szakért híveket a papságunk kezdetben a katolikus iskolák és alapítványok államtól független kezelése (külső autonómia), később pedig már minden olyan Egyház körüli teendő terén be kívánta vonni, amelyekhez nem volt szükség feltétlenül papra (belső autonómia). A megvalósításról alkotott vélemények azonban erősen különböztek egymástól. A tárgyalások során azonban a kánonjogot tiszteletben tartó többség került ki győztesen. Ez segítette elkerülni az állami jogszabályokkal való összeütközést. A kezdeti lépésekben szerepe volt egyházi részről Horváth Mihálynak és Scitovszky-nak, a császár és a pápa részéről pedig a konkordátumnak, amely önálló jogkört biztosított az Egyház számára alapítványi, vagyonkezelési és birtokszerzési ügyekben. Az együttműködés a két jogrend között szépen alakult, a Vallásalap kezelése azonban még nem került át az Egyházhoz. A prímás 1865-ös visszaszerzési igyekezetét az állam válasz nélkül hagyta. Akkoriban szinte mindenki egyetértett abban, hogy lépni kell. A Trefort által felállított 27 fős bizottság kifejezetten elmozdította, hogy a két jogrend tartsa tiszteletben egymás függetlenségét. Ez alól mindössze két, a kánonjogot sértő kivétel volt. Sikertelen, de jó szándékú volt Eötvösnek az az 1870-es igyekezete, hogy törvényjavaslatot nyújtson be az interkaláris jövedelmeknek a Vallásalapba történő beolvasztása érdekében. Amint pedig elkészült a kidolgozott autonómiai javaslat, Trefort az asztalfiókjába zárta 24 évre. Ettől kezdve mind ő, mind utódja, Csáky, mind pedig Tisza Kálmán akadályozták az országos autonómia kialakulását. Trefort csak a helyi autonómiát pártolta, az országosat veszélyesnek tartotta. A helyi szint megvalósulását a hatályos állami jogszabályok is lehetvé tették volna, a miniszter ezt maga is igyekezett elmozdítani. A vallási- és tanulmányi alapok tulajdonjogi helyzetének kivizsgálásával a képviselőház Apponyit és Apáthy-t bízta meg: mindketten az alapok és alapítványok katolikus tulajdonjogára konkludáltak. Tisza ennek ellenére még magukat a katolikus alapokat is országosoknak minősítette. Tisza miniszterelnökként minden tőle telhetőt megtett az autonómia megakadályozására. A második kongresszus idején Csáky már segítőkész volt. Ezután Bánffy és Wlassics akadályozták a katolikus törekvések megvalósulását. Wlassics az alapok kezelését királyi kézen hagyta, megsértve ezzel a kánonjogi előírásokat; az egyházi iskolák községi támogatását megtiltotta; a felekezeti vagyon és alapítványok kezelésének csak a felfelügyelete helyett a katolikusok esetében a kezelést is maga végezte: mindhárom lépésével megsértette mind az állami, mind az egyházjogot. A millenniumtól kezdve hozzáállásuk pozitív irányba változott: a miniszter kezdeményezésére a király az első kongresszust lezártnak nyilvánítva engedélyezte egy második megnyitását. Wlassics már legalább hozzászólni engedte az autonómiát a felfelügyeleti szék betöltéséhez. A kongresszus a katolikus alapoknak és alapítványoknak, ill. az egyházközségi és iskolai vagyonnak a kezelését is az autonómia kezébe akarta volna áttenni. A kultuszminiszter azonban csak az általa történő kezelés ellenrészét engedélyezte. A kongresszus nyitott volt arra, hogy a hívekre kivethető önadó mértékét a kultuszminiszter maximálja, és továbbra is számítottak az állam segítségére a behajthatatlan párbér begyűjtése terén. Wlassics később beleegyezett, hogy a népoktatási tanintézetek az autonómia hatáskörébe kerüljenek, és hogy a közép- és felső iskolák katolikus jellegének megőrzését az önkormányzat

biztosítsa. Ebben az időben az állam és az Egyház iskolaügyekben való együttműködése, egymás jogait is kölcsönösen védő intézkedéseik – az iméntiek kivételével – példaértékűek voltak az állami és a kánoni jogrend történetében. A második autonómiai szervezés kezdeti lelkesedéséből fokozatosan visszavonult az állam is és a püspöki kar is. Széll támogatta az autonómiát, Wlassics és a király is a primás válaszára várt, a válasz azonban nem érkezett meg, így az ügy ismét elakadt. A következő kormányok közül csak a 2. Wekerle-kormány kultuszminiszterének, az autonómia egyik fő mozgatórugójának, gr. Apponyinak sikerült rávenni Vaszary-t, hogy 4 év hallgatás után írásba adja véleményét. Ennek nyomán pedig megígérte, hogy az állam átadja az autonómiának az eddig általa kezelt katolikus iskolákat és alapokat. A kivitelezés azonban kétszer is megtorpant: először a kormány bukott meg, másodszer Apponyi betegedett meg, és kitört a világháború. Az autonómia egész ügyének végülis egyetlen sikeres részeredménye lett: létrejöttek a helyi egyházközösségek.

f) *A szentszékek eltörlése:* Az Egyház és állam kívánatos szétválasztása érdekében egyetérthetünk Simor és Horvát igazságügyminiszter véleményeinek azon részével, hogy mind az egyházi, mind az állami bíróságok a maguk szempontjából ítéljenek a házassági ügyekben, egymástól teljesen függetlenül. Az 1868. évi XLVIII. tc. elősegítette a szentszékek belső működését, jogsértő volt azonban abban a tekintetben, hogy azok hatáskörét csupán a katolikusokra korlátozta. A szentszékek jogköre az 1868. évi LIV. tc. alapján még tovább szűkült: az állam a házasságok polgári jogkövetkezményei fölötti ítélezést teljesen a civil bíróságokra bízta. Ennek eredménye túlnyomórészt pozitív volt: megszabadította a szentszékeket a nem rájuk tartozó kérdésekkel való foglalkozás terheit. Végeredményben az állam nem lépte át hatáskörét: nem szüntette meg a szentszékeket, csupán azt szabályozta, hogy működésüket mennyire teszi saját jogrendje részévé, ehhez pedig joga volt.

g) *A vegyes házasságok:* Mind a Szentszék, mind a magyar püspökök veszélyesnek tartották a vegyes házasságokat. Ennek ellenére nem tiltották azokat, sőt különféle előírásokat és engedélyeket tettek a témában. V. Ferdinánd megadta a placetum-ot az 1841. április 30-ai *Quas Vestro-ra*, azaz a reverzális nélküli vegyes házasságok esetén a passzív asszisztenciára és Lambruschini államtitkár ezzel együtt kiadott instrukciójára, azaz a tridenti forma nélküli, protestáns lelkész előtt megkötött házasságok érvényességére. Utóbbi még a magyar országgyűlés is elfogadta, azaz a civil jog beemelte a kánonjogot. Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai azonban sértették kánonjogunkat: a vegyes házasságok egyházi feltételeinek szabályozása nem állt az állam jogában. Legfeljebb a polgárjogi kihatások területét szabályozhatta volna, azonban ezt a jogkörét túllépte. A püspöki kar ezért fél érvre csak a passzív asszisztenciát engedélyezte. Majd a vegyes házasságok ünnepélyes megáldását csak akkor engedte, ha a pap erkölcsi bizonyosságot szerzett arról, hogy a felek szintén adták a cautio-t. Az, hogy a papjaink megelégedtek az állami törvény által előírt szóbeli ígérettel, a polgári joggal történő együttműködési készségüket jelezte.

h) *A gyermekek vallása:* A polgári törvényhozás jónéhányszor túllépte azt az alapelvet, hogy a kiskorú gyermekek nevelése, és így vallásuk meghatározása is a szüleik joga. Az állam legfeljebb ennek polgárjogi hatásait szabályozhatta volna. Az Egyház örömmel fogadta, amikor az állam a jogszabályaival segítséget nyújtott abban, a katolikus szülők eleget tegyenek azon kánonjogi kötelezettségüknek, hogy gyermekeiket katolikusnak kereszteltetik és nevelik. Ellentét állt fenn a két jogrend között abban a tekintetben, hogy felekezetsváltás esetében a gyerekek milyen felekezetnek nevelendők. Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a köteleztette a *sexus sexum sequitur* elvének követését, aminek nyomán sokszor más volt a gyermek valódi vallása, és mást tekintett annak az állam. Hiába nem vonatkozott a katolikusokra az adott §, papjaink automatikusan megtartották azt, ami tehát így a gyakorlatban erőteljesen akadályozta a kánonjog betartását. Végül a jogteremtő 1894. évi XXXII. tc. csak a házasság megkötése előtt, véglegesen, és csak egymás felekezetei közötti követésben tette lehetővé a szülők megegyezését, megegyezés híján pedig előírta a *sexus sexum sequitur* elvének követését. Pozitívum azonban, hogy végre eltörölték a *sexus sexum sequitur* azelőtt feltétlenül kötelező voltát.

i) *A reverzálisok:* Ahogyan azt már a g) pontban említettük, a papjaink idővel megelégedtek a szóbeli *cautio*-val. Az állami törvényhez alkalmazkodásukkal kifejezték együttműködési készségüket. Huszonhat évvel később az igazságügyi bizottság azon a téren is fontos kompromisszumot kínált, hogy a szülők államilag is érvényes reverzális adhassanak. Ezt elfogadva az 1894. évi XXXII. tc. a kánonjog előírását állami joghatállyal is felruházta. Azt, hogy az elismerésért cserébe az állam előírta, hogy a saját tisztségviselője előtt és formáságai szerint kell a reverzális megadni, elfogadható árnyalat tekinthetjük.

j) *Az elkeresztelések:* Tisza és Szabadelv Pártja a kánonjog akadályozása érdekében torzították elő az 1879. évi XL. tc. 53. §-ának értelmezését a katolikus papságra vonatkoztatva. Jogsértő volt nemcsak Tisza 1883-as fenyegetése, hanem Trefort 1884-es rendelete is, melynek alapján az iméntiekén kívül azok a lelkészek is büntethetők, akik 8 napon belül a keresztelési bizonyítványt anyakönyvezés végett nem továbbítják a törvény szerint illetékes lelkésznek. Mindezeket tetézte Csáky elkeresztelési rendelete, mely nemcsak hogy durva sérelmet okozott a kánonjog érvényesülésének, hanem még államjogilag is illegitim volt: miniszteri rendelet ugyanis nem írhat felül törvényt. A papságunk a nyomás hatására átmenetileg előírta a rendelet megtartását, azonban szándékukban állt mindent megtenni annak érdekében, hogy a szülők dönthessenek gyermekük vallása felől. Az alsópapság pedig egységesen és határozottan negligálta a rendeletet: megkeresztelték a vegyes házasságból származó gyermekeket, de nem küldtek olyan bizonylatot a protestáns lelkésznek, amelytől anyakönyvezésre, és ezzel a gyermeket a felekezetükhöz tartozónak tekintésre jogosította volna fel. A tárgyalások nyomán a kormány megengedte, hogy a másik lelkész helyett a közigazgatási hatóságnak küldjék át a bizonylatokat. Rampolla ehelyett azonban csak azt a gyakorlatot hagyta folytatni, hogy az Egyház évenkénti jelentést küldjön az állam felé.

Simor annak érdekében, hogy legalább a papokat ne szankcionálják, és a status quo ante helyreálljon, belement, hogy szerepeljen más vallás az anyakönyvben, azaz tekintse más felekezetnek az állam a gyermeket, mint amilyen valójában. Csáky és Szilágyi azonban megmakacsolták magukat, Szapáry pedig elrendelte, hogy minden hozzá felküldött ügyben az elkeresztelt papok pénzbüntetésben elmarasztalandók. Eltörölte a bizonylatok átküldésének kötelezettségét, hogy enélkül újabb feljelentéseket tehessenek az elkeresztelt papok ellen. Bevett gyakorlattá váltak az ellenük fogatosított végrehajtások. A feszült viszonyt az állami anyakönyvezés bevezetése oldotta fel, melyet az 1894. évi XXXIII. tc. írt el.

k) *Az áttérések:* Az alapelv itt sem különbözik az előzőektől: az államnak az egyének vallásába beleszólni nem áll jogában, csupán a polgárok vallási döntéseinek civiljogi következményei szabályozása tartozik a hatáskörébe. Ezt a jogkörét az állam ebben a kérdésben túllépte már 1868 előtt is, amikor először rendelkezett, hogy mely vallású és nem születésű áttérése esetén mely korú, vallású és nem gyermekek milyen vallásúak legyenek. Újabb jogsérelmet okoztak az 1868. évi LIII. tc. első 7 §-ával, melyekben az áttérésnek újfent nemcsak a polgárjogi következményeit szabályozták, hanem az egyházi oldalát is. Szintén a kánonjog sérelme volt a tc. azon hiányossága, hogy a halálos ágyon történő áttéréssel nem tett kivételt: az általa előírt formákat, papírmunkát az állam akkor is megkövetelte, amikor ez a gyakorlatban nyilvánvalóan betarthatatlan volt. Ezt az anomáliát csak egy 1897-es belügyminiszteri rendelet oldotta fel.

l) *A polgári házasságok:* Az államnak a közjó érdekében jogában állt a házasság külső, polgári következményeit szabályozni. A házasságot megsemmisítő akadályokat állítani azonban nem volt joga, legfeljebb annak polgári következményeire vonatkozó bontó akadályokat (az akkori szóhasználat szerint). Hasznos célnak tarthatjuk az Egyház és az állam szétválasztását a házasság terén is, annak érdekében, hogy egymás hatáskörét jogi szabályozásaikkal ne sértsék. A kötelezően bevezetett polgári házasság közvetlen előzménye Paulernek a magyarok által külföldön kötött polgári házasságok témájában benyújtott törvényjavaslata volt. Gyorsan az egyházi házasságnak, azaz a kánonjog érvényesülésének még a létjogosultságát is tagadta, a házasságot kizárólag polgári szerződésnek értelmezte. A parlament által már előzőleg elutasított – a kánonjogot sértő – indítványokat belevette tervezetébe: azzal, hogy az illetékes egyházi hatóság felmentésének kérése nélkül engedélyezte a zsidó-keresztény házasságot, negligálta a disparitas cultus akadályát, az ordo és a szüzességi fogadalom akadályának megszüntetésével jogot vindikált magának tisztán egyházi akadályok eltörlésére, a hűtlen elhagyás és házasságtörés esetén való felbontás engedélyezésével pedig megsértette a házasság felbonthatatlanságát. Megbízója, Szilágyi miniszter először a fakultatív formát támogatta. Az egyházi és a polgári házasság egy szintre helyezése, alternatívaként való feltüntetése erősen sértette volna a házasság szentségi jellegét, és a kánonjognak a vegyes házasságokra vonatkozó előírásait. Kedvező, hogy a fakultatív formát végül teljesen elvetették. A miniszter később áttért az általánosan kötelező forma bevezetésének szorgalmazására: ez a szétválasztás

érdekében nem tulajdonított polgári jogkövetkezményeket az egyházi házasságnak, viszont legalább elismerte annak legitimitását. Ennél még kedvezőbb lett volna a szükségbeli forma bevezetése, hiszen az csak ritkán fordult volna elő, így a közgondolkodást, a házassággal kapcsolatos szemléletmódot kevésbé rombolta volna (vö. a válás fogalmának elterjedésével). Véleményünk szerint azonban még ennél is szerencsésebb lett volna a polgári jogintézménynek – a nemzetközi gyakorlattal ellentétben – valamilyen más nevet adni, annak érdekében, hogy a köznyelvi használatban ne kelljen folyton pontosítani a „házasság” fogalmát, annak kettős jelentése (polgári/egyházi) miatt. Noha tény, hogy a történelmi folyamat célja pontosan a házasság egyházi jelentéstartalmának szekularizációjára irányult. Ferenc József hiszen küzdött a polgári házasság mindegyik formája ellen, hiszen annak bevezetésével már eleve súlyosan korlátozták volna a kánoni jog érvényesülését a katolikusok esetében. Ugyanezt tették a papjaink, a nagygyűléseken résztvevők, sőt még a Szabadelv Párt egy része is. A házassági törvény vitájánál a képviselőház azt javasolta, hogy a polgári házasságkötés kötelezően elzárja az egyházat, továbbá lehetővé tették, hogy a felek pedig hazugsággal (miszerint hitlenség történt) ki tudják játszani a közös megegyezéssel történő felbontás tilalmát. A felsőház megtört a liberális erőfölényben, a primás módosító javaslatait pedig kivétel nélkül elutasították, holott ezek mindegyike egy-egy kánonjogi sérelmet tükrözött. A liberálisok egyetlen engedménye ez a mondat volt: „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelezéseket érintetlen hagyja.” Jogsérelmeinket enyhítette Perczel anyakönyvezési utasításának 10. §-a és Erdély Sándor a házasság megkötésével kapcsolatos rendeletének 61. §-a, melyek a kánonjoggal való együttműködésre szólítottak fel. A végül hatályba lépett 1894. évi XXXI. tc., azaz a polgári házasságról szóló törvény indoklásában jó cél, hogy a házasságok nehezebben legyenek felbonthatók, ámde kánonjogi szempontból nézve téves a kiindulás: az érvényes és elhált szentségi házasságok addig sem voltak felbonthatók, hogy a pusztán polgári házasság felbontható-e, az pedig kánoni jogkövetkezéssel nem bír. Szilágyi érdeme, hogy kimerítő részletességgel tanulmányozta a katolikus kánonjog érvényes előírásait. Pozitív fejlemény volt, hogy az új házassági törvény alapján módosított Btk. már csak a megkötés sorrendjét megszabta papokat szankcionálta, negatívum azonban, hogy egyáltalán még mindig szankcionálta. Később ismét a két jogrend közti együttműködést tanúsította, hogy a papjaink és állami vezetők közös diplomáciai erőfeszítéssel érték el a *Provida* hatályának hazánkra történő kiterjesztését.

m) *A polgári anyakönyvezés:* Az Egyház és állam kívánatos szétválasztását segítette elő az anyakönyvezés különválasztása is. Ezáltal a papság mentesült a történelem során ráakódott olyan terhekkel, melyek nem képezték szolgálatának szükségszerű részét. Megszabadult továbbá mindkét fél a kérdést addig jellemző vitáktól: mindkettő saját belső jogrendje szerint anyakönyvezhette azt, amit fontosnak tartott. Akkoriban azonban a pápa joggal kifogásolta, hogy a polgári anyakönyvezés sértene a szülőket jogát, mivel lehetővé tenné az államnak, hogy az elkeresztelt gyermekeket más vallású hitoktatásra kényszerítse. Tehát csak akkor nem beszélhetnénk kánoni jogsérelméről, ha a polgári anyakönyvezés

bevezetésével együtt az állam az abból fakadó, és a pápa által kifogásolt problémát is megoldotta volna. Az, hogy az állam kötelezte az anyakönyvek másodpéldányát, egyházi szempontból is nagyobb biztonságot adott az adatvesztés ellen, ezért ezt pozitív intézkedésnek értékelhetjük. Mint már említettük, az 1868. évi LIII. tc. negatívan hatott a jó viszonyra azzal, hogy elkeresztelések esetére elírta az anyakönyvi bizonylat átküldését a másik felekezet lelkészének. A kánonjogi sérelmet itt a gyermekek törvényességének bejegyzése okozta. Ezt fokozta az 1879. évi XL. tc. 60. §-a, mely erre szakkal elrendelte, hogy a lelkész a gyermek törvényességének anyakönyvezésénél ne legyen tekintettel az egyházi házasság érvényére, csakis a polgárra, megszegésére pedig súlyos szankciókat vetett ki. Még tovább mélyítette a szakadékot Csáky elkeresztelési rendelete. A közismert ágyasságban élő anya gyermekének anyakönyvezési problémáját viszont a két jogrend sikerrel oldotta meg közösen, mint ahogy a törvénytelen gyermek apjának anyakönyvezési kérdését is. Az 1894. évi XXXIII. tc-et Perczel belügyminiszter szinte együttdöntési szándéka nyomán elfogadták.

n) *A szabad vallásgyakorlás:* Az 1895. évi XLIII. tc-re is igaz: Katolikus Egyházunk belső jogrendjére tartozik, hogy az abba való be- és kilépést szabályozza. Az állam hatásköre legfeljebb addig terjed, hogy ennek polgárjogi következményeiről rendelkezik. Az említett törvény 7-21. §-aiban ezt be is tartották, hiszen az ezeket tartalmazó II. fejezet alcíme: *A jövőben törvényesen elismerendó vallásfelekezetekről*. Az ezt megelőző és követő 1-6. és a 22-34. §§-kal azonban sajnálatos módon az állam a hatáskörét túllépte, így a kánonjoggal több ponton összeütközésbe került. A 3. §-nak az a gyakorlati célja, hogy a katonáskodás, a monogámia, és egyéb hasonló kötelezettségek elkerülését megakadályozza, megfelelt az állam azon feladatának, hogy a közrendet biztosítsa. Pozitívum volt, hogy a 24. § védte az elhagyott egyház anyagi érdekeit, így a mieinket is.

Ad 3.: Harmadik kérdésünk a megfigyelhető tendenciára irányult. Egyházunk praeponderans jellegének az 1848. évi XX. tc-vel történt megszüntetése az Egyház és az állam szétválása érdekében elnyitott volt, ennek elérési módja azonban számos esetben volt jogsértő. Ilyenek voltak a korabeli felfogás szerint pl. a privilegium fori eltörlése, vagy az iskoláink, alapjaink és alapítványaink javainak kezelése feletti kultuszminiszteri gyámkodás. Pozitívnak értékelhetjük az oktatás államosításával annak egyházi költségei átvállalását, az egyházi iskolák szabad állításának engedélyezését, a fapapság végrendelkezésének, és az interkaláris jövedelmek kérdésének rendezését, továbbá a háborús költségvetésből az egyházi iskolákra és az alsópapság támogatására kiharcolt 2,5 millió forintot – ezek Eötvös személyéhez fordultak, így az oktatásminiszteri tevékenységének idején a két jogrend együttdöntésének mérlege pozitív irányba billent. Részben negatív volt a 10 egyházi középiskola államosítása, melyet utódja, Szász a 2 piarista gimnázium esetében meg is valósított, hiszen beleavatkozva a Katolikus Egyház belső működésébe.

A két jogrend együttm ködését tekintve Horváth Mihály püspöki és miniszteri tevékenységét ambivalensnek értékelhetjük, Kossuthét azonban inkább negatívnak: az „elkészté nyilvánítást”, a veszprémi püspöki szék megüresedettnek nyilvánítását, és id s korában az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal kapcsolatos véleménye is. Ugyanilyen, az államtól elszenvedett jogsérelem volt a pápa megkerülésével Hámnak a prímási székben történő letétele, Rudnyánszky püspöki méltóságtól való megfosztása, és a papság katonáskodásra kényszerítése. Ebben az időben a Magyar Kormány többször úgy rendelkezett a püspöki székekkel, mintha azok az államhatalomnak alávetett hivatalok lennének, ezzel pedig egyértelműen megsértette az Egyház függetlenségét, és összemosta az állami és egyházi intézményrendszert. A forradalom, a szabadságharc és a megtorlás időszakájában tehát az állam túlnyomórészt hátráltatta a kánonjog működését, a történelmi és politikai események következtében a két jogrend egymástól erősen távolodott.

A következő időszakában Ferenc József személye és tevékenysége újból erős bástyát, háttértámogatást biztosított a kánonjog érvényesüléséhez. Ennek számos konkrét megnyilvánulását láthattuk, mint pl. a placetum eltörlését, püspökeink egyházfegyelmi kérdésekben való bíraskodási és büntető jogának helyreállítását, a bölcsészkaron a teológiai tanszék helyreállítását, a vacans püspöki székek betöltését, vagy a katolikus papok besorozási tilalmát. Igaz, rendezetlen kérdések is szép számmal voltak, pl. a tized kompenzációja, a Vallásalap Egyházunknak való át nem adása, az egyetem katolikus mivoltának el nem ismerése, és az, hogy az egyetemen kívüli teológiai tanárokat a püspökök csak a királyi elzetses értesítésével nevezhették ki, nem is beszélve a Pesti Egyetem Teológiai Fakultásának sajátos helyzetéről. A felsorolásból azonban láthatjuk, hogy Ferenc József személyét tekintve már magyar megkoronázása előtt is pozitív irányba billent a mérleg.

Hozzáállása a kiegyezést és a koronázást követően sem változott, ez az együttm ködési szándék azonban a magyar kormányokról és azok egyes tagjairól már nem állítható ilyen egyértelműen. Ékes bizonyítéka ennek a jogsértő 1868. évi LIII. tc.. Simor és Eötvös között az autonómia kérdésében ragyogó együttm ködés kezdődött. Andrássy miniszterelnök a tévedhetetlenségi dogma után viszont bevezette a placetum-ot. Trefort el segítette az autonómiát a 27-es bizottság felállításával. Hozzáállása az utóbbi kérdésben fokozatosan változott, végül már volt az, aki az állam részéről 24 éven át akadályozta az autonómia országos kialakulását, és csak a helyi szintet támogatta. A kegyurak kötelezettségeinek szabályozásával az állami törvények megerősítették jogaiiban hazánk katolikus egyházát. Pauler igazságügyminiszter a kánonjoggal kapcsolatban legnagyobb részben együttm ködést tanúsított. Eötvös újabb segítségei voltak felénk az interkaláris jövedelmek Vallásalapba történő beolvasztási törvényjavaslata, ill. hogy az Egyház rendszeres támogatást kapjon. A javadalmak tekintetében a két jogrend együttm ködése kiemelkedően példás volt: az állam szankcionálta is a kánonjog ilyen megsértéseit. Úgyszintén kiváló volt az együttm ködés a börtönlelkészségek kérdésében. A tanügy tekintetében

jogsértésekre irányultak Trefort és Tisza törekvései. A tanulmányi- és vallásalapok, továbbá a kongrua rendezésének ügyében azonban Trefortnak ismét elvülhetetlen érdemei voltak. Az állami és a kánoni jogrend együttm ködése szempontjából az személyét, miniszteri tevékenységét tehát hullámmónak mondhatjuk.

Tisza Kálmán miniszterelnöknek azonban szinte minden megnyilvánulása egyértelm en negatív a két jogrend együttm ködését nézve: maga és Szabadelv Pártja, 1875-ös kormányra kerülésükt l tudatosan akadályozták Magyarország keresztény alapelveinek érvényesülését, és ezzel természetesen a kánonjogét is (Tisza részér l ez alól kivétel volt pl. a párbér közigazgatási segítségével történ behajtásának ígérete). Csáky minisztersége Trefortéhoz hasonlóan hullámmó id szak volt: a kongrua és az új autonómiakongresszus kérdésében együttm ködött a kánonjoggal; a gyermekek vallásának kérdésében, az 1868-as törvény megszeg inek az 1879-es törvény alapján történ szankcionálása terén, továbbá az elkeresztelési és az iskolai felekezeti ügyekben viszont a kánonjog ellen harcolt.

Negatívak volt Szapáry intézkedései az elkeresztel papok pénzbüntetésér l. Gy ry-vel közös igyekezete a polgári házasság bevezetése érdekében pozitív eredmény volt az Egyház és az állam szétválasztása irányába, azonban negatív volt, hogy ezt a kánonjog többszörös megsértésével érték el. Szapáry-nak abból a rendeletéb l, hogy a települési költségvetésekb l az egyházi iskolák támogatása kihagyandó, még csak hiányzott az ezt kompenzáló forráslehet ség. Wlassicsnak azonban az a rendelete, hogy az egyházi iskolák fejlesztése a település törzsvagyonyából tilos, már egyenesen jogsért volt.

A két említett rendelet közé esik Wekerle els kormányzásának id szaka, aki meggy z déses szabadelv ként sikerre vitte az 1894-es egyházpolitikai törvények ügyét. Vaszary kánonjogsértéseket helyrehozó javaslatait negligálták, de a jegyesek megegyezésének lehet vé tételével legalább eltörölték a *sexus sexum sequitur* elvének kötelez erejét. A polgári anyakönyvezés leválasztása az egyháziról sikerrel zárult, ebben nagy szerepe volt Perczelnek. Az els Wekerle-kormány id szakának mérlege azonban mindenképpen negatív.

A Bánffy-Wlassics páros részér l inkább csak a millenniumtól kezdve látszott együttm ködési szándék a kánonjoggal. Bánffy fellépését a katolikusok ellen csekély mértékben tudták ellensúlyozni Perczel és Erdély rendeletei. Wlassics hozzáállása az iskolaügyek bizonyos kérdéseiben annyira megváltozott, hogy minisztersége kés bbi id szakában az állam és az Egyház együttm ködése, egymás jogait is kölcsönösen véd jogi intézkedései kiemelked en példaérték ek voltak. Az együttm ködés szempontjából tehát az tevékenysége is hullámmó volt: hol együttm köd , hol hátráltató. A kés bbiek közül kiemelked en pozitív gr. Apponyi személye mind az autonómia, mind a katolikus iskolák, mind az alapok, mind a párbér-kompenzáció, mind a kongrua terén való együttm ködés tekintetében.